

ISSN 1999-4214

ЕУАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 4/2021

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Нұр-Сұлтан, 2021

Нур-Султан, 2021

Nur-Sultan, 2021

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
филология ғылымдарының кандидаты, доцент Еуразия гуманитарлық институты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
Философия докторы (PhD), доцент Еуразия гуманитарлық институты, Нұр-Сұлтан,
Қазақстан

Редакция алқасы

- Аймұхамбет Ж.Ә.** ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Ақтаева К.** ф.ғ.д., проф., А. Мицкевич атынд. Польша университеті, Познань, Польша.
- Әбсадық А.А.** ф.ғ.д., проф., А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Бредихин С.Н.** ф.ғ.д., проф., Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** ф.ғ.к., доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей Қазақстан
- Ермекова Т.Н.** ф.ғ.д., проф., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
- Есиркепова К.Қ.** ф.ғ.к., қауымдас. проф А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Жүсіпов Н.Қ.** ф.ғ.д., проф. Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
- Курбанова М.М.** ф.ғ.д., проф., Алишер Навои атынд. Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
- Қамзабек Д.** ф.ғ.д., проф. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Құрысжан Л.Ә.** ф.ғ.д., проф., Ханкук шетелдік университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
- Онер М.** ф.ғ.д., проф., Эгей университеті, Измир, Туркия
- Пименова М.В.** ф.ғ.д., профессор Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** ф.ғ.д., проф., Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Нұр-Сұлтан қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген № 1854-Ж 27.03.2001

Басуға 15.12.2021ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 86

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института,
Нур-Султан, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института, Нур-
Султан, Казахстан

Редакционная коллегия

- Аймухамбет Ж.А.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Актаева К.** д.ф.н., проф., университет имени Адама Мицкевича в Познани, Познань, Польша.
- Абсадық А.А.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Бредихин С.Н.** д.ф.н., проф., Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** к.ф.н., доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
- Ермекова Т.Н.** д.ф.н., проф., КазНацЖенПУ, Алматы, Казахстан
- Есиркепова К.К.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Жусипов Н.К.** д.ф.н., проф., Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
- Курбанова М.М.** д.ф.н., проф., Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
- Камзабек Д.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Курысжан Л.А.** д.ф.н., проф., Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
- Онер М.** д.ф.н., проф., Эгейский университет, Измир, Турция
- Пименова М.В.** д.ф.н., проф., Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** д.ф.н., проф., Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Нур-Султан., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт».
Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан № 1854-Ж 27.03.2001.
Подписано в печать 15.12.2021ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ №86
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
*Candidate of Philological Science, Associate Professor of the Eurasian Humanities
Institute, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
*Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Eurasian Humanities Institute,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editorial Board

- Aimuhambet Zh.A.** D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Aktayeva K. D.Ph.Sc., Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan,
Poland
Absadyk A.A. D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after
A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N. D.Ph.Sc., Professor, North-Caucasus Federal University,
Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А. C.Ph.Sc., Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey,
Kazakhstan
Yermekova T.N. D.Ph.Sc., Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University.
Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K. D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after
A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K. D.Ph.Sc., Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M. D.Ph.Sc., Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language
and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabek D. D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Kartayeva A.M. D.Ph.Sc., Professor, East Kazakhstan University named after S.
Amanzholov, Oskemen, Republic of Kazakhstan
Kuryszhan L.A. D.Ph.Sc., Professor, Hankulc University of Foreign Languages, Seoul,
South Korea
Oner M. D.Ph.Sc., Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V. D.Ph.Sc., Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S. D.Ph.Sc., Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

*Editorial address: 010009, Nur-Sultan., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Caïm: ojs.egi.kz*

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «Eurasian Humanities Institute».

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan № 1854-Ж 27.03.2001.

Signed for printing 15.12.2021 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 86

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

- АЮПОВА Г.К.,** ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ «ҚАРА
БАЛМАГАМБЕТОВА Ж.Т. ШАҢЫРАҚ» ДОМ В КАЗАХСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ
МИРА..... 6
- ИМАНБЕРДИЕВА С.Қ.** Ә. НҰРПЕЙІСОВТІҢ «ҚАН МЕН ТЕР»
ТРИЛОГИЯСЫНДАҒЫ «СӨЙЛЕЙТІН» КІСІ ЕСІМДЕРІ 14

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

- БАЙТАНАСОВА Қ.М.** ӘДЕБИЕТТАНУДАҒЫ МЕКЕНШАҚ КОНЦЕПЦИЯСЫ 20
- БАЛТОҒАЕВА Ж.Е.** ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ӨМІРМӘНДІК
КӨРКЕМ ОЙДЫҢ (ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМНІҢ)
ҚАЛЫПТАСУЫ 26
- МҰСАЛЫ Л.,** АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ УАҚЫТ
ДАУТОВА Б. КОНЦЕПТІЛЕРІ ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК ҚЫЗМЕТІ 35
- МҰСАЛЫ Л.** ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ АЛҒАШҚЫ СИМВОЛИСТ
АҚЫНДАР 43

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

- ҚҰТТЫМҰРАТОВА Ғ.** Ғ. АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ АЛҒАШҚЫ МЕКТЕПТЕР 53
- АЗАТБАҚЫТ А.А.,** М. ӘУЕЗОВТІҢ ӘНГІМЕ-ПОВЕСТЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ... 63
КАРТАЕВА А.М.
- САРЕКЕНОВА Қ.Қ.** АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫ БОЙЫНША
ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ИГЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ 71

Ж.Е. БАЛТОҒАЕВА

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан

E-mail: zhaili_1965@mail.ru

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ӨМІРМӘНДІК КӨРКЕМ ОЙДЫҢ (экзистенциализмнің) ҚАЛЫПТАСУЫ

Аңдатпа. Мақала қазақ әдебиетінің табиғи (ресурстар негізінде) қалыптанған сипатын дәуірлей отырып, ежелден қалыптасқан халықтық шығармашылық бойындағы болмыс мәні, өмір сүру философиясы туралы сіңісті ой-толғамдарының әдебиеттану ғылымындағы экзистенциализммен сәйкестігін зерделейді.

Түп тамырын түркіге ортақ ежелгі дәуір әдебиетінен өрбітетін қазақ әдебиетіндегі тіршіліктің бітетіні, жарық сәуленің сөнетіні туралы өмірмәндік философиялық сарынның бастау арнасы да әрі де жатыр.

Бүгінгі тіршіліктің мәнін зерттейтін философиялық ағымның идеясынан туындаған әдебиеттану ғылымының басты бағыттарының бірі – экзистенциализм болып табылады. Осы жалпы адамзат жаратылысына тән құбылыстың дүниелік мәнін қазақ философиясы да түбегейлі зерттеп, осы құбылыстың көркем әдебиеттегі көрінісімен байланыста қарастырды.

Сонымен әр ел әдебиетінің тарихынан танылар сарындар – оның ғасырлық кезеңдерінен үзілмей жалғасып келе жатқан поэтикалық әуенінің көрінісі десек, қазақ әдебиетінің шетел әдебиеті ағымдарымен ұғымдық ұқсастығы, табиғаты және әлемі бөлек екі түрлі руханияттың әдеби сәйкестігі деп қаралуы керек.

Түйін сөздер: экзистенциализм, философия, әдебиет, поэтика, әдебиеттану, ғылым, идея, форма, мотив.

Кіріспе. Ұлттық әдебиетіміздің бүгінгі келбетінің негізі – халықтық дүниетанымда және ежелгі дәуір әдебиетінің тарихында жатыр. Өлбетте, әдебиетіміздің пайда болуы және қалыптасуы алдымен ұлт тарихының ұлы себептерімен тығыз байланысты. Ғасырлық ой – толғамдармен жетіліп, толыққан қазақ поэзиясының түп тамыры көне замандардан тартылған. Осындай ежелгі тарихы бар ұлт әдебиетін бүгінгі қазақ әдебиеттанушыларының жаңаша көзқараспен талдауы, ғылым саласында ізденістің жаңа көздерін ашты. Бұл – үлкен жетістік. Әрине, өз әдебиетінің тарихын білуде әр ұлт үшін ежелгі дәуірден күні бүгінге дейінгі құбылысты ғылыми тұрғыдан жан – жақты талдап, қыр – сырын, жеке сипатын айыра танудың рухани әсері мол екені сөзсіз. Себебі, өзінің әдебиеттану ғылымын кәсіби тұрғыдан дамыта алған халық қана, сөз өнерінің ұлттық келбетін ғылыми түрде бағдарлай алмақ.

Мақала әдебиеттану ғылымы мәселелерінің қазіргі қазақ әдебиетіндегі зерттелу бағыттары негізінде жазылды. Осы мақсатта қазақ сөз өнерінің ұлттық сипаты туралы зерттейді. Соның ішінде қазіргі экзистенциализмге рухы жағынан жақындау келетін ұлт руханияты ұғымындағы «өмір сүру философиясының» өзіндік табиғаты, пайда болу мен қалыптасу жолдарын қарастыру, ұлт әдебиетіндегі өмірдің мәні туралы поэтикалық жолдардың, философиялық ойлардың негізгі арналарын зерделеу болып табылады.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақалада салыстырмалы, жинақтау, талдау, денотативті әдістер қолданылды.

Өлемдік әдебиетте танылып өзіндік бағытын айқындаған ағымдар, кеңес тұсындағы қазақ әдебиеттану ғылымында саяси цензура әсерінен ашық жазылып, талданбады. Бүгінгі күні жаңаша қаралып ұлттық әдебиетіміздің бойында болған көріністер әлем әдебиетіндегі әдіс-тәсілдермен байланыстырыла және салыстырыла қарастырылуда. Сонымен бірге,

өзіндік жасалу және даму жолдарын сақтай отырып пайымдалады.

Қазақ әдебиеттану ғылымының бүгінгі жетістігі мен даму дәрежесінің кәсіптік деңгейі жоғары. Әйтседе, әу, баста Ахмет Байтұрсыновтың «Әдебиет танытқышымен» бастау алып, кейіннен, заман ағымымен назардан тыс қалған үлкен мәселе бар, ол бүгінде ішінара айтылып жүрген – сөз өнерінің ұлттық сипаты туралы зерттеу. Ғалымның айтуынша, «біздің көріп, сезіп, біліп тұрған айналамыздағы нәрселердің бәрі – не табиғат ісінен шыққан жаратынды нәрсе, не адам ісінен шыққан жасалынды нәрсе... Табиғат ісінен шыққан жаратынды нәрселердің бәрі табиғат дүниесі болады, адам ісінен шыққан жасалынды нәрселердің бәрі – өнер дүниесі болады. Ал, өнердің өзі «тіршілік үшін жасалатын тірнек өнері және көркемшілік үшін жасалған көрнек өнері» [1,137] – деп бөлінеді.

Зерттеуші көрнек өнерінің өзін былайша бес тарауға саралайды: сәулет өнері, сымбат өнері, кескін өнері, әуез өнері және сөз өнері қазақша асыл сөз. Осылайша негізгі нысанына (объектісіне) сатылап келе жатқан автор: «Өнердің ең алды – сөз өнері деп саналады, «өнер алды қызыл тіл» деген қазақ мақалы бар – мұны қазақ сөз баққан, сөз күйттеген халық болып, сөз қадірін білгендіктен айтқан. Алдыңғы өнердің бәрінің де қызметін шама – шарқынша сөз өнері атқара алады, қандай сәулетті сарайлар болсын, қандай сымбатты я кескінді сүгіреттер болсын, қандай әдемі ән – күй болсын, сөзбен сөйлеп, сүгіретпен көрсетуге, танытуға болады» [1,138] – дей келіп, одан әрі әдебиеттану ғылымының салаларын жіктеп, өз қолданысқа енгізген кейбір ұғым атауларына анықтама беріп түсіндіреді, яки, автор өзінің төл терминдерін қолданады. Ұлттық әдебиет теориясының негізін жасаушы, ғалым А. Байтұрсынов осы белгілі «Әдебиет танытқыш» атты еңбегінде өзінің эстетикалық принциптерге негізделген ойларын (түсіндіруде), яки жүзеге асыруда, сөз өнері құралдарын (терминдерді) тіліміздің ерекшелігіне, оның құбылыстарын қазақ халқының психологиялық ерекшелігіне қарай егжей-тегжейлі зерттей түсіндірген. Сонымен, ғалым сөз өнері табиғатын тануда халықтық әдебиетті, яғни салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық этнография, ұлттық мәдениет, аңыз, эпос, тарихи жырларды негізге алады. Ол табиғат құбылыстарын таңбалауда әлемдік немесе орыстан енген атауларға балама іздемей ұлттық сипат салып төл атау берген. Қазақ философтары Ә. Нысанбаев пен Ғ. Есімов пікірлеріне жүгінетін болсақ, онда былай деп келтіріледі: «қандай биік әрі терең философиялық жүйе болмасын, ол өмір, тұрмыс болмысынан алшақ кете алмайды. Миллиондаған адамдардың күнделікті тұрмысында қандай сана қызмет етуде. Әр адамның өмір, өлім туралы түсінігі бар, өмір сүруге, әрекет етудегі ынтасы бар, ал сонда ол бұл қоғамның шытырман қойыртпаққа толы қайшылықтың, толып жатқан саяси, идеологиялық қағидаларын қалай ұғынып, қалайша шешіп өмір сүрмек? Сондықтан бүгінде философия нақтылы адам қажеттілігіне айналуы керек. Ол үшін философия өмірге жақындап, адам үшін қызмет етуі қажет. Байқап отырсақ қазақ дүниетанымы осы мәнде қалыптасқан.

Қазақ философиясы – «өмір сүру философиясы», яғни рухы жағынан қазіргі экзистенциализмге жақындау. Халықтың «жалған өмір» туралы түсінігі тек діни бойкүйездікке құрылмаған, ол белсенді әрекетті де жоққа шығармайды. Қазақ түстік ғұмырың болса, кештік мал жина» [2, 3] – дейді.

Міне, осы тұрғыдан келетін болсақ, адам санасында сомдалып барып сөз өнерінде бейнеленетін табиғат, жаратылыс құбылыстары туралы айтылар ойды астарлап, мәнерлеп, меңзеп жеткізуге жұмсалады. Олар көбіне адам жанының жай-күйін беруде психологиялық параллелизм қатарын түзеді десек, бұл да ұлттың тұрмыстық болмысына негізделері сөзсіз. Қазақ философиясы сияқты, қазақ сөз өнері де қоғамның рухани қажеттілігін өтеп, әрбір көркем туынды өмірдің өзекті мәселелеріне жауап беру үшін қызмет етеді. Бұл үшін көркем туындының жасалу жолдары, табиғаты, тақырыбы, идеясы сол ұлттың рухани әлемімен етене жақын, қоян-қолтық аралас болуы өз алдына, жазушының өз ойын көркемдеп сомдауындағы көрнекілік құралдары мән-маңызы терең, мағынасы бай, ұлт рухының сансалалы табиғатын жан-жақты ашатындай дәл әрі нақты болуы қажет.

Әдетте, философия қоғамдық сананың өзін объект етсе, әдебиет әр дәуірдің келбеті

болып табылар сөз өнерін зерттейді. Өйткені қоғамдық сана жасайтын тарихи құбылыстар ақындар шығармашылығының астарына айналып көркемдік шешім тауып жатады. Сол қоғамды бір жүйеге бағындырып реттеуші күш – саясат пен идеология адамдар санасын өз тәртібіне бағындырып белгілі бір ортаны қалыптастырады. Әр қоғамда өзін қоршаған ортаның ахуалы, халықтың жағдайы, жеке адамдардың рухани моральдық құқы, жалпы саяси-әлеуметтік жағдайы туралы философиялық ой-толғамдарын поэзияға өріп жүретін ақындары (шығармашылық тұлғалар) болады. Осы шығармашылық тұлға өзінің туған халқының тұрмыс-қалін дүние құбылыстарымен айшықтап, өмір мәндік көркем ойлармен философиялық астар салып жеткізеді. Шын мәніне келсек, қазақ философтарының қарастыратын және өздерінің пікірлеріне негіз ететін деректері әдеби шығармалар болып табылады. Яғни, қазақ дүниетанымындағы өмір сүру философиясы немесе экзистенциалдық сипат артық дәлелдеуді қажет етпейтін, айқын мысалдар арқылы да көзге көрініп тұрған дүниелер. «Әдебиет тарихы, әдеби мұра нұсқалары арқылы ұлт тарихы, халық санасының қалыптасу жолы танылады. Әдебиет – ұлттың көркемдік- эстетикалық талғам таразысы болумен қатар, халық тарихының сан қырлы, көп қатпарлы қалтарыстарын кейінгі ұрпақ санасына сақтап жеткізді. Бұл заңдылықтың дәйектілігін қазіргі заманғы, нақтылап айтқанда, XX ғасырдағы қазақ әдебиеті шығармаларының даму жолының өзінде тарихилық сипаттың әлі де болса, ерекше басым түсіп отырғандығымен түсіндіруге болар еді. Әдебиет белгілі дәрежеде ұлттық көркемдік танымның, шежірелі ұлттық тарихтың міндетін қатар атқарып келеді» [3, 17]. Яғни, ұлт өмірінің летописі, рухани айнасындай – көркем сөз өнері, ел тарихымен бірге қалыптасып дамыды.

Талқылау мен бақылау. Сонымен, қазақ әдебиетінің негізі – ежелгі дәуірлерден бастау алады. Мысалы, өте көне замандарда өмір сүрген түркілердің көсемі, Иранның ұлы ақыны Фирдоусидің «Шаһнама» кітабының (XI ғ.) кейіпкері болған Алып – Ер Тұңға ақыл – айласымен аты аңызға айналған, күшімен, біліктілігімен ел есінде мәңгілік қалған тарихи тұлға. «Тұран елінің батыры Алып Ер Тоңғаны ұлы шайыр өз дастанында Афрасиаб деп атаған. Көне парсы тілінде «Афрасиаб» сөзі «дүлей қара күш иесі» деген мағына береді» [4, 29]. «Алып – Ер Тұңға – Иранның ұлы жазушысы Фирдоусидің «Шаһнама» кітабына кейіпкер болған. Онда Афрасияп, тұран патшасы болып суреттеледі. «Тұран» – Түр елі – түріктер елі деген сөз. Иран патшалары мен Афрасияптың соғысы Сейхун (Сырдария) – Жейхун (Әмудария) шекарасында болған. Афрасияптың аңыздағы бейнесі Қорқытқа ұқсас. Ол өмірінің ақырында адам бойынан мың есе ұзын, есік – тесігі түгел бекітілген қорған салып алып, тығылып жатыпты. Алтын мен күмістің бірі – ай, бірі – күн, екі шам орнатыпты. Қорғанның іші асыл тастардың жарқылынан күндізгідей жарық болып тұрады екен. Бірақ ажалдан құтыла алмапты. Ажал адам кейпіне еніп келіп, жанын алыпты. Афрасияп сияқты, Қорқыт ата да ажалдан қашқан. Өздері өлсе де, жасаған жақсы ісі, даналық сөздері қалды. Өлмеудің жолы сол екен» [5, 7]. Ежелгі түркі әдебиеті мен фольклорының алғашқы нұсқаларының бірі – Ер Тұңға туралы жоқтау, қазақтағы жоқтау айту салтының өте көне заманнан келе жатқанының дәлелі. Ғалымдардың пікірлеріне негізделер болсақ, жоқтау мәтінінің мазмұны, үлгісі қазіргі заманғы үлгіге сәйкес келеді. Жырда, әдеттегідей, «дүние опасыздығы», «жоқтаушының ішкі күйзелісі», «өлген адамға деген сағынышы» орын алған, сондай – ақ, бүкіл тіршілікті: «мағынасыз, мұңды» етіп көрсету, мысалы: «опасыз дүние қалды ма», «көңілім ішті жандырды», «қайғы тоздыртты», «жүзі запыран жаққандай сарғайды», «тағдырдың күнін тербетер», «пенденің күшін мендетер», «пәниді жұрттан тазартар», «тауды атса көздеп кеп», «шың шатқалы қақырар», «заман түгел күйреді», «білімді жақсы сиреді», «жаман – жәутік түптеді», «ізгі бектер шетінер», «білімді батыр жүнжіді» т.б. Әйтпесе, тағдырдың ісіне пенденің шарасыздығын танытар жан азабын бейнелеген мына жолдардағы:

Тәңірім торын құрғанда,
Тұтылмай адам тұрған ба,
Кертілер алып шыңдар да,
Тағдырдың оғы қадалған.

Көңілімді қайғы жандырды,
 Жазылмас жара қалдырды,
 Кешегі күнге зар қылды,

Кеткенді қайдан табасың – адамның ақыл-ойын, санасын «улаған» қайғының күші мен салмағы рух пен жігерді жаншып налытқандай қуатты жолдармен жазылған. Жырда өзіне мақсат, күш беріп отыратын басшысынан (идеалы) айырылған адам жанының «жоғалту» сезімінен үмітсіздікке ұрынып, тіршіліктен түңілу деңгейіне дейін жеткен жай-күйі суреттеледі. Бірақ бұл ерлік жырларында патриоттық оптимистік көңіл-күй алдыңғы планға шығып, өлім мотиві айтылмайды, өкіну мен аяу сезімдері ғана эмоциялық күш алады. Яғни, бұл табиғат заңдылығы, жазмыш. Байқағанымыздай, халықтық әдебиетіміздің түпкі күре тамырының тартылар қайнар көздерінің өзінде айтар ойдың өмірмәндік (экзистенциалдық) астары болған. Адамның ішкі дүниесінде болар жан күйзелісі мен сыртқы дүние жаратылысы бір – бірінен айқын ажыратыла отырып, сол сәтте ішкі эмоция сыртқы дүниенің сипатын, мәнін өзіне бағындырады. Яғни, «шың шатқалы қақыраған» қайғылы пенденің бұл пәниден, жеке тағдырынан үміті азайып, дүние мағынасыздық сипат алады.

Сөйтіп, жырда өмірдің мәнін «жоғалту» концепциясы тұрғысынан қаралады. Және қаһарманның өмірін жырлар тұста нұрлы, қуатты бояулармен әсірелеп беріледі. Осының бәрі адамның ішкі қайғыны бастан кешірген сәттегі дүние құбылыстарын түсінуге ұмтылу әрекеттерінен туындайды. Яғни, өмір туралы өздерінің көркем ойларын сомдайды.

Дәуіріне сай дамыған мәдениеті, төл жазуы болған ілкі орта ғасырлардың өзінде мәңгі өлмес мұралар жасалды. «Қазақ әдебиетінің он томдық тарихында» (2006 ж.) былай деп беріледі: «Бізге жеткен авторлық поэзияның ең ертедегі үлгісі – «Ұлы жыршы» атанған Кетбұға (ХУ) жырларының үзінділері. Олардың өмірбаяндары мен шығармашылықтары туралы деректер өте жұтаң және негізінен аңыз күйінде жеткен. Мазмұны мен жанры жағынан әр түрлі мәтіндер сол дәуірдегі Алтын Орда қоғамының көркемдік шығармашылығында ақындар мен жыраулар басым болғанын дәлелдейді. Осындай жырдың бірі – Шыңғыс хан заманында өмір сүрген Кетбұғаның естірту жыры. Жыр мәтінінің үзінділерін ХІІІ ғасырда араб тарихшысы Ибн әл-Асир жазып алған» [6, 12]. Бұнда ұлы жыршы Кетбұға ұлы билеуші Шыңғыс ханға оның үлкен ұлы Жошының қаза тапқаны туралы астарлап былайша хабарлайды:

Теңіз бастан былғанды,
 Кім тұндырар, уа, ханым?!
 Терек түптен жығылды,
 Кім тұрғызар, уа ханым?!

Бұған Шыңғыс былай деп жауап қайтарады:

Теңіз бастан былғанса,
 Тұндырар ұлым Жошы – дүр!
 Терек түптен жығылса,
 Тұрғызар ұлым Жошы – дүр!
 Көзің жасың жүгіртер,
 Көңілің тұлды болғай – ма?
 Жырың көңіл өкіртер,
 Жошы өлді болғай – ма?
 Сонда Кетбұға былай деп жырлайды:
 Сөйлемеске еркім жоқ,
 Сен сөйледің, уа ханым!
 Өз жарлығың – өзіңе жауап,
 Ой ойладың, уа, ханым!
 Шыңғыс – хан былай деп қорытады:
 Құлын [ын] алған құландай,
 Құлынымнан айырылдым!

Айырылысқан аққудай
Ер ұлымнан айырылдым.

Поэтикалық жоғары шеберлікті танытатын бұл жолдарда қайғылы оқиға тура айтылмай, астарланып, айшықталып жеткізіледі. Жырда кейіпкер қамыққан көңілдің қайғысын бейнелейтін «түптен жығылған терек», «құлынын алған құлан», «айырылысқан аққу» секілді образдармен сипатталады. Ал ұлынан айырылған адамның жай – күйі тап басылып, психологиялық параллелизм, метафоралар, эпитеттер мен теңеулер көмегімен суреттеледі. Мұнда автордың да, қайғылы қазаға ұшыраған кейіпкердің де, ішкі күйзелісі жанын шыдатпаған әкенің де көркемдік бейнелері бар. Мифтік психологизмнің элементтері де айқын көрінеді. Жырда жеке бас қайғысы дүниенің әрбір құбылыстарымен байланыстырыла күрделене бейнеленген. Адамның құлаған мұраты, асқақ арманының күйреуі – жырдың жалпы көңіл-күйін, ой-толғамын анықтап тұр.

Қорқыт образындағы өмірмәндік ізденіс. Қорқыттың ғылыми деректерге сүйенген тарихи тұлғасы: Әлкей Марғұланның деректерінен: «ескі заманның асқан данасы Қорқыт бейнесін тереңірек зерттеп, ол туралы айтылатын аңыз-әңгімелерді жарыққа шығаруға қажымай еңбек еткен ғалымдар Э. Диваев, А.Н. Самойлович, М. Әуезов, А.В. Затаевич, А. Жұбанов, Ә. Қоңыратбаев. Қорқыт туралы айтылатын аңыздар тобын, оның ішінде қазақ, қарақалпақ, түркмендер айтатын түрлерін кеңінен алып, ғылыми терең зерттеген ғалым – В.М. Жирмунский» [7, 204].

Дарынды ғалымымыз Ә. Марғұланның өзі жүгінген В.М. Жирмунский мақаласы тарихи деректерді, ғылыми еңбектерді, пікірлерді дәлелді түрде негізге ала отырып, халық аңызымен шебер байланыстыра білгенімен құнды. «Қорқыт ата кітабының» 1989 жылы Бакуден жарық көрген нұсқасында да тың деректер мен пікірлер берілген. Кітаптың алғысөзін жазған азербайжанның көрнекті ғалымы Х.Көрұғлы. Сондай-ақ, дәл осы азербайжан эпосының мотивімен берілген жазушы Рзаев Анар Расулұлының «Қорқыт ата» повесінде: «Қорқытқа да уәж бермей қырылысқан майдан даласында бір кезде тірі пенде қалмай, бәрі ғажайып образды тастарға айналады. Бұл оғыз тайпасынан бүгін бізге қалған өркеш-өркеш тастар ғой. Шынында да тасқа жазылған ескерткіш жырдан басқа не қалды. Кенет өзіне қазылып жатқан көр тықырынан селк еткен Қорқыт айналаға көз салады: жапырақтар өзді-өзі саулап жерге түсуде, бұтақтар сынуда, жалаңаш қалған ағаш та сола бастады, өзен тоқтады, құс ұшпады, шөптер қурады, бар тіршілік бір мезетте жоғалды. Тіпті тау бұғысы да сол қалпында қалшып қатып қалды. Қайғы басқан Қорқыт маңдайында ақ жұлдызы бар інгеннің еріне таңылған қобызын алып жырлап кетті, өлім - у-жылан да бір сәт ұйып қалғандай, тыңдайық ендеше: О, жалған, мен жырлаған, «бүкіл дүние біздікі» деп күркіреген сол бектерім қайда кеттің? Оларды ажал ұрлап, жер жұтты. Жалған дүние кімге опа қылған? Жер бетіндегі өмір мәңгі емес. Адам келеді, кетеді, оның түбі қайыр емес деді. Қобыз күйінен қайта тірілген табиғат, батырлар тағы да ұзақ өмірге енеді» [8, 104]. Бірақ бұл физикалық тіршіліктен алшақ символдық жүйеде өмір сүру. Ол оғыз ұрпақтарының бүгінгі жалғасқанының куәсі.

Ә. Марғұланың: «Қорқыт тірліктің тұрақсыз, өзгергіш түріне күйзелген. Өлу, жоғалу, тозу оның көзіне тоймайтын бір обыр дүние, азнаған көр болып көрінген. Қорқыттың бұл идеясы қазақтың бірнеше жазуларында суреттеліп отырады» [7, 204]. Қазақ аңызына әлемдік биіктік беріп тұрған Қорқыттың өлім қақындағы фәлсафасы – кейіннен қазақ әдебиетінің ғасырлар бойғы тарихына мотив болып жалғасты. Әлбетте, мәңгілік немесе жоғалу туралы ой нұсқасында қоғамдық сана сипатының өзіндік ерекшелігі мен құндылығы ажыратылады. Мысалы, «опасыз дүние» қолданысында адамның алдану, шошу, қорқу сезімдері басым болса, «жалған дүние» қолданысында өмірдің өткіншілігін саналы түрде қабылдаған көңілден туындайтын шарасыздыққа салыну, мағынасыздыққа берілу, өкіну, сюжеттерінде де көптеп кездеседі. Бұл өзіміз куә болып отырғандай ғасырдан-ғасырға үзілмей жалғасып келе жатқан мәңгілік мотив. «Кейде олар сараланып, іріктеліп қалыптасқан дәстүрлі сарындар болады. Немесе шығарманың құрамындағы бір айшық жеке бөлігі сияқты келеді. Кейбір жанрда тұрақты сарындар, мотивтер ұшырасады. Кейде мотив

пен тақырып ұғымын бір деп қарайды. Мотивке кейде сұлулық, ізгілік, ар, қорқыныш, махаббат, өлім секілді мәңгілік тақырыптарды жатқызады. Көптеген мотивтер мифологиямен бірге адамзат мәдениетінің рухани қазынасына келіп қосылады» [9, 75]. Қорқыт аңызының да түйіні:

Қайда барсам қазулы қара көрім,
 Құтылмақ жоқ өлімнен жетті көзім.
 Өлім бар да – өмір бар, құтылмайсың,
 Қайда барсаң, қазаға тұтылғайсың.
 Домбырасы дыңғырлап берді кеңес,
 Өмір жолы өлімнен қашу емес.
 Сызылып домбырада соңғы мұны,
 Жалғасты жеті ықылымға өмір үні.
 Өлмеді ол, қос ішекте күйі қалды,
 Күйшілер көкейіне құйып алды.
 Жақсының өзі өлсе де, сөзі өлмейді!
 Артында өшпес өмір үні қалды.

(Жыр «Жас қазақ» газетінің 09.04.92 ж. нөмерінен алынды).

Нәтижелер. Сақтар мен ғұндардан кейін тарих сахнасына шығып, бүкіл дүниені дүр сілкіндірген халық – ежелгі түркілер болды. Көркемдік дәрежесі мейлінше жоғары, шешендік сөздері мол, көріктеу құралдары айшықты болып келетін «Күлтегін» және «Тоныкөк» сияқты ғажайып дастандардың ғайыптан өзінен – өзі өмірге келуі мүмкін емес. Демек, бұл дастандарды жазған Йоллығтегін өзінен бұрынғы түркі поэзиясының көркем сөз дәстүрін жақсы меңгерген ақын. Ғұндар дәуірінің ауыз әдебиетінде қолданылған көріктеу құралдары, қанатты сөздер мақал-мәтелдер кейде Орхон жазба жәдігерліктерінде қайталанып отырады. Ежелгі түркі жұртына қалың қол бастап, халқын сыртқы жаудан қорғаған дарабоз батырлары қайтыс болғанда бүкіл ел болып күңіреніп, аза тұтып, жүрек тебіренерліктей қасіретті жоқтау жырларын айтатын дәстүр болған. Бір адамның қайғысы бүкіл елдің қайғысына айналған. Сол арқылы ел қорғаудың киелі, қасиетті іс екенін күллі қауымға жария етілген. Түркі қағанатының әскери қолбасшысы Күлтегін батыр қайтыс болғанда күллі көк түркілер жұрты шексіз қайғыға батады. Ауыр қасіреттен аспан айналып жерге түскендей болады. Бүкіл ел болып аза тұтқан сәттегі жоқтау сөздерін ақын Йоллығтегін төмендегідей жыр жолдары арқылы жеткізген:

Інім Күлтегін қаза болды
 Өзім қайғырдым
 Көрер көзім көрместей
 Білгір ақылым білместей болды...
 ...Қайғырғаным соншама,
 Көзге ыстық жас келер,
 Көңілге ауыр шер келер.
 Шексіз қайғырдым,
 Қатты қайғырдым...
 ...Күлтегін өлгенде қырық жеті жаста еді.

Қалай болған күнде де тарихта ерлік дәуірі деп аталған ғұндар заманының ауыз әдебиеті Күлтегін, Білге қаған сияқты батырлар бейнесін жасауға өзіндік ықпал-әсерін тигізді.

Идеяның формамен мінсіз үйлесіміне негізделген миф пен эпостың күні осы уақытқа дейін тендесі болмай келе жатқан сұлулығын, бүгінгі тілмен жеткізсек тек қана ұжымның яғни халықтың біртұтас алып күшімен түсіндіруге болады. Бұл үйлесім, өз орайында, халықтық (ұжымдық) ойлау қабілетінің тұтастығы арқасында өмірге келді, бұл үдерістің үстінде (процесте) сыртқы форма эпикалық ой-пікірдің мәңгі бөлігі болды, сөз әр уақытта символ болып табылды, яғни сөйлеу халықтың қиялында бірқатар жағымды бейнелер мен елестер туғызды, халық олар арқылы өзінің ұғымдарын білдірді.

Ал жалқы адам бүкіл топтың қара күшінің, оның барлық мағлұматының – бүкіл психикалық қуатының бір бөлігі болып табылады. Өртүрлі зұлым күштердің әрекетіне тап келген жеке адам ғайып болады, ал тобыр бұл жоғалуды барлық адамның жолында күтіп тұрған қаскөй күштердің көрінісіндей қабылдайды. Халық өзінің бастаушысынан немесе қара күшінің бір бөлігінен айырылып қалғанына қайғырады. Өздерін сол күштерден қорғау мақсатында қара халықтың (ұжымның) күшінің бүкіл қарсыласу қабілетін, яғни, ажалдың күшіне қарсы қою қабілетін тудырады. Сондай-ақ, кек алу табиғи тілегі пайда болады. Басшысынан айырылған қара халықты қайғы, яғни, санадан тыс күш билейді: өлгенді қайта тірілту, өз орталарында қалдыру т.б. Басшысын жоқтау үстінде халық өзінің бүкіл ақыл-ойын, әдіс-айласын, күшін және жалқыны неғұрлым қуатты ететін барлық қасиеттерін байланыстыратын жеке тұлға жасап шығарады. Осы мезеттен бастап халықтың әрбір өкілінің жеке ерлігі, ой-тұспалы бүкіл мазмұны ерекшелігімен, яғни жеке «мені», осы ойдан сомдалған жеке адамға, немесе өлген басшының бейнесіне апарып телінген. Өйткені, ол заманда өз «менін» ұжымнан тысқары тұрған әлдеқандай бір болмыс түрінде түйсіну болмаған. Осылай бүкіл қуатты күштің жиынтығы – жаңа қаһарман бой көтерді де, өзінше бір психикалық орта жасалды, яғни, өлімді өмірге айналдырар ерікке ұмтылған шығармашылық пайда болды. «Меннің» жасалу процесі – халықтың мұқтаждығынан туындады, себебі тобырдың алдында «олармен (қаскөй күшпен)» және табиғатпен күресу міндеті болды. Бұл – халықтың біртұтас қуатының бөлшектелуінің басы болды. Өз ортасынан жеке адамды көсем ретінде бөліп ілгері шығара отырып, халық, өз психикасының бүкіл болмысын қаһарманның бейнесіне салғаны сияқты, жаңа «жеке адамға» өзінің бүкіл жеке тәжірибесін де теліді. Жеке қаһарманды сомдай отырып халық, өзінің күш бірлігін, тұтастығының символы – табиғи сананы жойған жоқ, керісінше бұл тұтастық жеке психикада жаңа сезіммен алмаса бастады. Халық сомдаған жеке тұлға өз міндетін алғашында тобырдың, яғни табиғи сананың бір бөлшегі ретінде атқарады да, кейіннен, ептілік қабілеті дамып, тобырлық тәжірибенің жаңа құбылыстарында жеке инициатива көрсетеді. Сөйтіп, өзін ұжымның рухани күштерінен тәуелсіз, жаңа бір шығармашылық күш ретінде сезінді. Өз бойына рух берген күштерді, жалғыз өзі ғана түйсінген жеке тұлға, өзінің маңызын басқаша сезіне бастады. Енді ол өзін қоршаған қоғамнан, өз айналасында психологиялық кеңістік сезіне алмады. Бұл – тұлғаның жеке жетіліп – дамуы болды да, ал оның жаңа сана-сезімі – дарашылдық драмасының, (идеялық жалғыздығының, яғни, тіршіліктің экзистенциалдық проблемасының) басы болып табылады.

Қорытынды. Мақаланың айтар ойын қорытындылайтын болсақ, әдеби көркем шығармалар да философия ғылымы сияқты болмыстың мәні, өмір сүру философиясы туралы ой толғайды. Әр халықтың ежелден қалыптасқан рухани әлемінің басты арнасы болып келе жатқан бұл тақырыптың – әр ұлтта түп негізден өрбіген өзіне тән сарыны мен сипаты, яғни ерекшелігі бар. «Өмір сүру философиясы өзінің Еуропада зерттелген түрінде бұрынғы және қазіргі заманғы көптеген қазақ ойшылдарының философиялық толғаныстары мен ұстанымдарына біршама жақын. ...Батыс зерттеушілері мен Қазақ даласының осы үндестігін оқырман қазақ жастары байқайтын болады және қазақ зиялылары жағымды қабылдайды деп үміттенеміз» [10, 16].

Жалпы алғанда барлық адамзатқа ортақ бұл тақырып ұқсас болып көрінгенімен, оның ұлттық ерекшелігін тиянақты зерделеу арқылы қазіргі әдебиет дәуірінде шетел әдебиетімен бір арнада қарастыру да түп негізі бөлек әдеби сәйкестік екені ескерілуі керек.

Әдебиеттер

1. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 138 б.
2. Нысанбаев Ә., Есімов Ғ. Халықтық дүниетаным // Егеменді Қазақстан. 14.08. 1991, – 3 б.
3. Қазақ әдебиетінің тарихы. Он томдық. – 4 том. – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2005. – 17 б.
4. Келімбетов Н. «Ежелгі дәуір әдебиеті». – Алматы: Атамұра, 2005. – 29 б.
5. Қыраубайқызы А. «Ежелгі әдебиет». – Астана: Елорда, 2001. – 7 б.

6. Қазақ әдебиетінің тарихы. Он томдық. – 2 том. – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2005. – 12 б.
7. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр аңыздар. – Алматы: Жазушы, 1985. – 204 б.
8. Рзаев А. «Қорқыт ата кітабы». – Баку: Гянджлик, 1988. – 104 б.
9. Ыбыраев Ш. Қазақ батырлық жырларының поэтикасы. /ғыл.док. дисс./ – Алматы, 1993. – 75 б.
10. Әлемдік философиялық мұра. Өмір сүру философиясы. – Алматы: Жазушы, 2006. – 16 б.

Ж.Е. БАЛТОГАЕВА

Атырауский университет им. Х. Досмухамедова, г. Атырау, Казахстан

**ФОРМИРОВАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ МЫСЛИ О СУЩНОСТИ БЫТИЯ
(ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА) В ИСТОРИИ КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ**

Аннотация. Статья посвящена исследованию созвучности (обусловленного природными факторами) характера казахской литературы, представлений о сущности бытия, жизненной философии, свойственных складывавшемуся на протяжении веков народному творчеству, и литературного экзистенциализма.

Истоки философских мотивов о бренности бытия, конечности жизненного пути в казахской литературе, восходящей к общетюркской литературе, лежат в глубокой древности.

Одним из основных направлений литературоведения, вытекающим из идеи философского течения, изучающего сущность современного бытия, является экзистенциализм. Казахская философия также основательно исследовала всемирное значение данного явления, присущего человеческой природе, рассматривая его в связи с репрезентацией в художественной литературе.

Таким образом, если считать мотивы, познаваемые нами благодаря истории литературы любого народа, отражением его поэтической интонации, непрерывно развивающейся в течение многих столетий, то концептуальное сходство казахской литературы с течениями зарубежной литературы следует рассматривать как литературное соответствие двух духовных миров, различных по своей природе.

Ключевые слова: экзистенциализм, философия, литература, поэтика, идея, форма, мотив, наука, литературоведение.

ZH.Y. BALTOGAEVA

Atyrau University named after H. Dosmukhamedova, Atyrau, Kazakhstan

**FORMATION OF ARTISTIC THOUGHT ABOUT THE ESSENCE OF BEING
(EXISTENTIALISM) IN THE HISTORY OF KAZAKH LITERATURE**

Abstract.. The article is devoted to the study of the consonance of the nature of Kazakh literature caused by natural factors, ideas about the essence of being, life philosophy, characteristic of folk art that has developed over the centuries, and literary existentialism.

The origins of philosophical motifs about the impermanence of life, the finiteness of the way of life in Kazakh literature, dating back to the common Turkic literature, lie in ancient times. One of the main directions of literary studies, which follows from the idea of a philosophical trend that studies the essence of modern life, is existentialism. Kazakh philosophy also thoroughly investigated the global significance of this phenomenon inherent in human nature, considering it in connection with its representation in fiction.

Thus, if we consider the motives that we know through the history of literature of any nation as a reflection of its poetic intonation, which has been continuously developing for many centuries,

then the conceptual similarity of Kazakh literature with the trends of foreign literature should be considered as a literary correspondence of two spiritual worlds that are different in nature.

Key words: existentialism, philosophy, literature, poetics, idea, form, motive, science, literary studies.

References

1. Bajtursynov A. Sochinenija. – Almaty: Zhazushy, 1989. – 138 s.
2. Nysanbaev A, Esimov G. Noradnoe mirovozzrenie. Egemen Kazshstan, 1991, 14.08. – 3 s.
3. Istorija kazahskoj literatury. Desjat' tomov. 4 tt. – A: KAZinform, 2005. – 17 s.
4. Kelimbetov N. Drevnjaja literatura. – A: Atamura, 2005. – 29 s.
5. Kyraubajkyzy A. Drevnjaja literatura. – Astana. Elorda, 2001. – 7 b.
6. Istorija kazahskoj literatury. Desjat' tomov. 2 tt. – A., 2005. – 12 s.
7. Margulan A. Drevnie pesennye legendy. – Almaty: Zhazushy, 1985. – 204 s.
8. Rzaev A. Kniga Korkyt Ata. - Baku: Predislovie: Gjandzha, 1988. – 104 s.
9. Ibraev Sh. Pojetika kazahskih geroicheskih pesen. /Dok. diss./. – Almaty, 1993. – 75 s.
10. Mirovloe filosofskoe nasledie. Filosofija zhizni. 11 t. – Almaty, Pisatel', 2006 g. 16 r.

Автор жайлы мәлімет:

Балтоғаева Жайлы Елепқызы – ф.ғ.к., Х. Досмухаметов атындағы Атырау университетінің доценті, Атырау, Қазақстан.

Балтоғаева Жайлы Елеповна – к.ф.н., доцент, Атырауский университет имени Х. Досмухаметова, Атырау, Казахстан.

Baltogaeva Zhaili Yelepovna – candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan.

Техникалық редактор: **М. Аманғазықызы**
Компьютерде беттеген: **А.С. Сыздыкова**

Еуразия гуманитарлық институтының ХАБАРШЫСЫ.
– 2021. – 4. – Нұр-Сұлтан: ЕАГИ. 78 б.

Жарияланған материалдар автордың көзқарасын білдіреді, олар журналдың редакциялық алқасының пікірімен сәйкес келмеуі мүмкін. Жарияланымдардағы деректер мен мәліметтердің дұрыстығына автор жауап береді.